

УЛОГА ЗОНИРАЊА У СТРАТЕШКОМ ПЛАНИРАЊУ ЗАШТИЋЕНИХ ПОДРУЧЈА У СРБИЈИ: ПРИМЕР НАЦИОНАЛНОГ ПАРКА „ШАР-ПЛАНИНА“

THE ROLE OF ZONING IN STRATEGIC PLANNING FOR PROTECTED AREAS IN SERBIA: CASE OF “SARA” NATIONAL PARK

UDK BROJEVI:
712.2:502.131.1(497.11)
502.2/5(497.11-751.2)
ID BROJ: 227882764
DOI: 10.5937/a-u0-12024

Прегледни рад, рад примљен: октобар 2016., рад прихваћен: новембар 2016.

Владица Ристић*, Марија Максин**, Јелена Басарић***

АПСТРАКТ

Зонирање представља један од инструмената стратешког планирања и управљања заштићеним подручјима. Промене законског основа за заштиту природе у Србији 2009-2015. год. у погледу режима заштите утицале су на отежано превазилажење конфликтних интереса између заштите и развоја у процесу стратешког - просторног планирања заштићених подручја. То је посебно дошло до изражаја у изради просторних планова подручја посебне намене за заштићена подручја која су примарне туристичке дестинације. У раду се полази од кратког прегледа улоге зонирања у планирању и управљању заштићеним подручјима у свету. То је основ за анализу зонирања режима заштите у законском и планском основу у Србији. Приступ зонирању и његова улога у остваривању заштите и развоја заштићених подручја проверавају се на примеру Националног парка „Шар-планина“. На основу резултата истраживања, у раду се дају препоруке и смернице за преиспитивање и унапређење законског основа и стратешког – просторног и секторског (за заштиту природе) планирања у Србији.

Кључне речи: Зонирање, заштићена подручја, законски основ, плански основ, Национални парк „Шар-планина“

ABSTRACT

One of the instruments in strategic planning and management of protected areas (PAs) is zoning. Changes in protection regimes for PAs occurred in the legal grounds for nature conservation in Serbia during 2009-2015. As a result of these changes difficulties in overcoming the conflicting interests between protection and development of PAs in the process of strategic planning, namely spatial planning and sectoral planning for nature

conservation, have occurred. This was especially evident in the preparation of spatial plans for special purpose areas in the case of PAs which are the primary tourism destinations. In this paper the brief overview of the changing role of zoning in strategic planning and management of PAs is presented. This is the starting point for the analysis of the zoning in legal grounds and strategic planning for PAs in Serbia. This analysis is conducted at the case of Sara National Park and primary tourism destination. Based on the results of this analysis, the recommendations for the review and improvement of legal grounds and strategic planning – spatial and sectoral planning for PAs in Serbia are given.

Key words: Zoning, protected areas, legal grounds, planning grounds, “Sara” National Park

УВОД

Према извештају ЕЕА (2012) и резултатима скорашњих истраживања европски природни екосистеми су изузетно фрагментирани (Gaston et al., 2008). Европски екосистеми, укључујући и оне у Србији, развијали су се и мењали у интеракцији са људским активностима. Просторни обухват и карактеристике заштићених подручја (ЗП) условили су да се стриктна заштита спроводи на веома малом делу ЗП-а у Европској унији (ЕЕА, 2012). Мали удео стриктне заштите у ЗП-има није условљен само њиховим просторним обухватом и карактеристикама, већ и политичким, социоекономским и културним специфичностима ЕУ земаља, њиховим институционалним организовањем и др. Све то условљава примену и адаптацију различитих приступа и модела управљања ЗП-има и њиховим окружењем.

Зонирање представља један од инструмената стратешког, просторног и секторског планирања и управљања ЗП-има.

У Србији се у просторном планирању за ЗП-а примењује зонирање простора у складу са режимима заштите утврђеним законским основом и предложеним студијским основом који припрема надлежна служба заштите

* Владица Ристић, доктор наука, Пројектни студио „Наш стан“, Кашиковићева 1, Београд, vladicar011@gmail.com

** Марија Максин, научни саветник, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, maja@iaus.ac.rs

*** Јелена Басарић, истраживач-сарадник, Институт за архитектуру и урбанизам Србије, jelenab@iaus.ac.rs

природе. Промене законског основа у периоду 2009-2015. год., које су условиле увођење рестриктивнијих режима заштите у Србији и флексибилнијих на Косову, утицале су на интензивније испољавање и отежано превазилажење конфликтних интереса између заштите и развоја у процесу просторног планирања ЗП-а. То је посебно дошло до изражаја у ЗП-има која су примарне туристичке дестинације, нарочито у оним која су предиспонирана за целогодишњи туризам (Шар-планина, Копаник, Стара планина и др.).

Према потенцијалима за развој целогодишњег туризма и квалитету саобраћајне доступности, у Србији се издваја подручје Националног парка „Шар-планина“. Национални парк „Шар-планина“ се због својих јединствених природних вредности сврстава међу најатрактивније националне паркове на Балкану. Налази се на Листи Емералд подручја у оквиру европске еколошке мреже, на Листи међународно значајних подручја за биљке – ИПА подручје, Листи међународно значајних подручја за птице – ИБА подручје, као и на Листи одабраних подручја за дневне лептире – ПБА. Налази се и на Прелиминарној листи светске природне и културне баштине под заштитом Унеска, на Прелиминарној листи резервата биосфере (МаБ, Унеско) и Прелиминарној листи Рамсарских подручја. После високопланинског масива Проклетија, Шар-планина има најбоље услове за развој целогодишњег туризма у Србији (Ристић, 2016).

Циљ овог истраживања је да се, полазећи од улоге зонирања режима заштите у планирању и управљању ЗП-има у свету, укаже на проблеме и могућности унапређења зонирања ЗП-а у законском и планском основу у Србији. Приступ зонирању у законском и планском основу у Србији и његова улога у остваривању заштите и одрживог развоја заштићених подручја проверавају се на примеру Националног парка „Шар-планина“. У изабраном примеру изражена је доминација инвеститорских интереса у односу на очување и заштиту највреднијих делова ЗП-а. Може се очекивати да ће испољавање сличних тенденција бити све присутније и на другим атрактивним ЗП-има. На основу резултата истраживања, дају се препоруке и смернице за преиспитивање и унапређење приступа и улоге зонирања ЗП-а у законском основу и стратешком планирању ЗП-а у Србији – просторног и секторског планирања за заштиту природе.

УЛОГА ЗОНИРАЊА У СТРАТЕШКОМ ПЛАНИРАЊУ И УПРАВЉАЊУ ЗАШТИЋЕНИМ ПОДРУЧЈИМА

Централно питање управљања ЗП-ем јесте успостављање баланса између заштите природних вредности и одрживог развоја подручја – економске, енвајеронменталне и социјалне димензије одрживости (Brown, 2003; Naughton-Treves et al., 2005). Требало би тежити успостављању баланса између заштите природних вредности и социјалног,

економског, али и антропопросторног и културног развоја у ЗП-у, као и у његовом непосредном окружењу. Успостављање траженог баланса је основ нове перцепције ЗП-а као социјално-еколошких система (Dujin et al., 2008; Tschanz et al., 2013). То се одражава и на улогу ЗП-а од којих се очекује да (EEA, 2012):

- обезбеде заштиту биодиверзитета и станишта за заштићене и угрожене врсте;
- функционишу као чворишта отпорности животне средине која складиштењем угљен-диоксида помажу људима, флори и фауни да се адаптирају на утицаје климатских промена;
- обезбеде различите услуге екосистема, у првом реду обезбеђивањем квалитетне воде за пиће, хране и других услуга;
- омогуће социјалне користи за одрживи развој локалних заједница и за остваривање УН Миленијумских циљева развоја;
- омогуће јачање локалне и националне економије кроз одрживи развој туризма и одрживо коришћење природних ресурса (шумских производа, рибарства и сл.);
- функционишу као део кохерентне еколошке мреже у којој се просторно и функцијски повезују са другим заштићеним подручјима и др.

Сматра се да су интеракција, контролисана и ограничена, или селективна валоризација економских, социјалних и културних вредности ЗП-а могуће и пожељне опције, уз одговарајуће управљање и иновације у процесу заштите и коришћења тих простора. У том контексту, све ширу примену имају холистички, партиципативни и адаптабилни приступи у планирању и управљању ЗП-има, чији кључни инструменти постају просторно планирање и интегрисани пројекти заштите и одрживог развоја (Gurung, 2010; Naughton-Treves et al., 2005).

Зонирање представља један од инструмената стратешког, просторног и секторског планирања и управљања ЗП-има. Зонирање ЗП-а иницирано је од стране Унеска 1974. год. за резервате биосфере (МаБ програм) као инструмент за прилагођавање вишеструким екосистемским функцијама резервата у конкретном простору. Постављен је теоретски модел зонирања резервата биосфере са: централном зоном ЗП-а, унутрашњом заштитном зоном око централне зоне до граница ЗП-а и спољашњом зоном заштите или транзиционом зоном око ЗП-а. *Стратегија светске мреже резервата биосфере* из Севиље (1995) ближе је утврдила функције и просторни обухват зонирања ЗП-а:

- централна зона (*core area*) – једна или више централних зона за заштиту биодиверзитета, са непромењеним или минимално промењеним екосистемима, у којима је ограничено одвијање активности на оне које имају минималан утицај на заштићене вредности (истраживање и едукација);

- заштитна зона – окружује или се граничи са централном зоном, у којој могу да се развијају активности које су еколошки пријатељске и комплементарне заштити вредности у централној зони (као што су едукација, рекреација, екотуризам, истраживања);
- транзициона/прелазна зона – предвиђена за одрживи развој и кооперацију са окружењем, која је флексибилна у погледу обухвата и намена (насеља, пољопривреда и сл.) (Bennett, Mulongoy, 2006).

Ниједан систем ЗП-а не може да оствари свој пун потенцијал ако та подручја постану изоловани фрагменти екосистема окружени некомпатибилним или конфликтним начинима коришћења земљишта (Sandwith, Lockwood, 2006). Овај став одражава се и на дефиницију појединих аутора који функционално и просторно разграничење у односу на окружење везују за ограничења развоја некомпатибилних намена простора око ЗП-а (Possingham et al., 2006). Узрок томе је рапидан пораст становништва, насеља и интензивног коришћења земљишта око многих ЗП-а у свету. Због тога, поред заштитне зоне у ЗП-у, све већи значај добија транзициона зона, или зона кооперације – зона узајамног утицаја – зона вишенаменског коришћења око ЗП-а (Naughton-Treves et al., 2005).

Интегрисано зонирање заштите ЗП-а и намена у простору (*land-use zoning*) постаје све актуелнији инструмент за задовољавање често конфликтних захтева за јачањем заштите природних вредности, културног наслеђа и природних ресурса с једне стране, и за развојем туризма и других активности и побољшањем квалитета живота локалног становништва у ЗП-у и његовом окружењу, с друге стране. Један од најефикаснијих инструмената за превенцију и релативизацију ових конфликта јесте зонирање простора – диференцијација простора на зоне заштите, зоне одрживог развоја и транзиционе зоне са прелазним режимима заштите и развоја (Naughton-Treves et al., 2005; Maksin et al., 2014).

ЗОНИРАЊЕ У ЗАКОНСКОМ ОСНОВУ СРБИЈЕ ЗА ЗАШТИЂЕНА ПОДРУЧЈА И НАЦИОНАЛНИ ПАРК „ШАР-ПЛАНИНА“

Законом о заштите природе (2009, 2010, 2016) и *Уредбом о режимима заштите* (2012) у Србији је утврђен тростепени режим заштите:

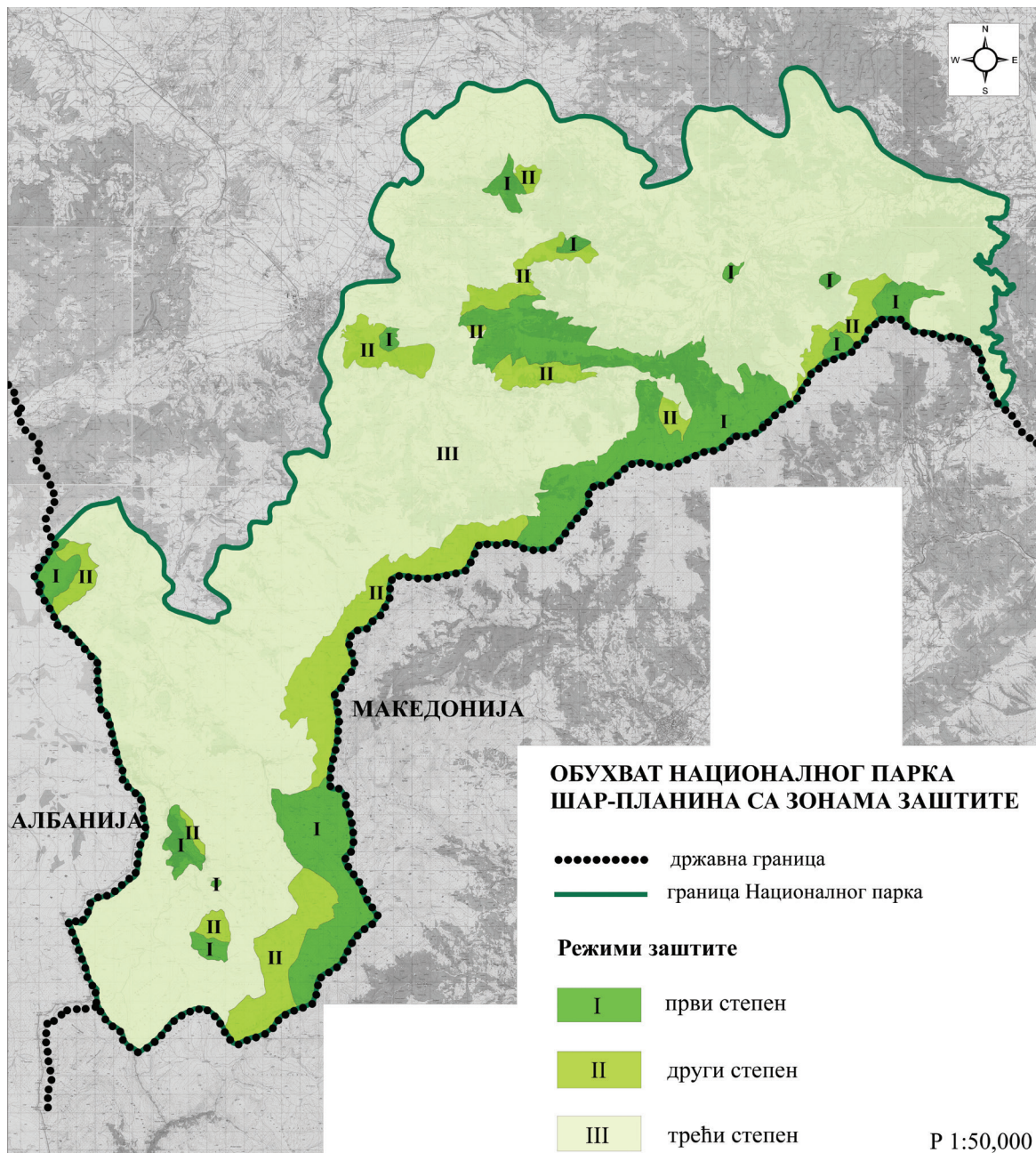
- режим заштите I степена – строга заштита;
- режим заштите II степена – активна заштита;
- режим заштите III степена – проактивна заштита.

Зоне са утврђеним режимима заштите одређују се актом о проглашењу заштите, на основу стручне студије надлежне службе заштите. Режим заштите I степена подразумева: забрану коришћења природних ресурса и изградњу објеката, ограничавање радова и активности на научна истраживања и праћење природних процеса, контролисану посету у образовне, рекреативне и општекултурне сврхе, као и спровођење заштитних, санационих и других

неопходних мера. Овај режим одговара категорији Ia ИУЦН класификације. Режим заштите II степена подразумева: забрану изградње свих објеката који могу да буду извор загађења и деградације животне средине и природних вредности, ограничавање изградње нове туристичке инфраструктуре и туристичких садржаја изузев мањих објеката за презентацију природних вредности или објеката у традиционалном стилу за потребе културног, руралног и екотуризма, стамбених и економских објеката пољопривредних и шумских газдинстава и друга бројна ограничења за изградњу инфраструктурних и пољопривредних објеката и за активности у лову, риболову, газдовању шумама итд. Овај режим, са мањим одступањима, одговара категорији Ib ИУЦН класификације. Режим заштите III степена знатно је либералнији у поређењу са режимима заштите I и II степена. Дозвољени су изградња насеља и ширење њихових грађевинских подручја, као и изградња објеката туристичког смештаја, туристичке инфраструктуре и других инфраструктурних објеката у складу са одрживим коришћењем природних вредности. Овај режим одговара категорији V и VI ИУЦН класификације.

Законом о заштите природе Косова (2005) такође су утврђене три категорије зона заштите: I - строга заштита, II - могу да се одвијају активности које нису у супротности са заштитом, III - намењена изградњи рекреативних и туристичких садржаја и објеката за потребе сталног становништва у националном парку.

Завод за урбанизам и пројектовање и Покрајински завод за заштиту природе у Приштини израдили су 1978. год. студију *Национални парк Шар-планине и дела Коца Балкана – Регионални просторни елементи као предлог за проглашење дела Шар-планине за Национални парк*. Према наведеном предлогу, подручје Националног парка требало је да обухвати површину од око 25.000 ха. Међутим, Национални парк „Шар-планина“ проглашен је тек 1986. год. покрајинским *Законом о Националном парку „Шар-планина“* (Службени лист САП Косова, бр. 11/86), и то на површини од 39.000 ха. И поред тога, Национални парк није почео да функционише јер предвиђени управљач није основан – ЈП „Национални парк Шар-планина“. *Законом о националним парковима* из 1993. год. преузете су описане границе из покрајинског закона, али су оне проглашене за привремене због недовољног вредновања подручја, непотпуне студијске документације, картографских приказа и непрецизног описа граница. Крајем 1993. год. Завод за заштиту природе Србије утврдио је и ближе описао привремене границе Националног парка и опис доставио Министарству заштите животне средине Републике Србије. На основу тог описа формирано је ЈП „Национални парк Шар-планина“ са седиштем на Брезовици, које је преузело шуме и шумско земљиште на коришћење и управљање, с тим што су границе и даље задржале привремену карактер (Ristić, 2016).

Сл. 1 Обухват Националног парка „Шар-планина“ и зона заштите из Студије заштите

С обзиром да је овај Национални парк био проглашен у привременим границама, Завод за заштиту природе Србије је, након вишегодишњег истраживања, Влади Републике Србије 2006. год. доставио *Студију заштите* у којој је образложен предлог трајних граница обухвата од 96.987 ха (Сл. 1). Сагласно овој Студији, Шар-планина би требало да ужива статус националног парка у трајним границама због изузетних, у много чему јединствених, вредности геолошко-геоморфолошког, хидролошког, биолошког, културно-историјског и предеоног наслеђа. *Студијом заштите* су идентификоване границе зона са режимом заштите I–III степена. У I степену заштите издвојено је око 11.930 ха, или 12,3% подручја, у II степену заштите око 21.660 ха, или 22,3%, а у III степену заштите преосталих 63.400 ха, или 65,4% подручја. Површине земљишта под режимом I и II степена заштите биле су у државној својини, а под режимом III степена заштите у свим облицима својине.

Скупштина Србије није приступила изменама и допунама Закона о националним парковима све до 2015. године. Законом из 2015. год. утврђене су оријентационе границе за НП-е и зоне са тростепеним режимом заштите, а изостављена је обавеза формирања заштитне зоне око НП-ова. Овим законом површина Националног парка „Шар-планина“ је смањена у односу на 1993. год., тако да износи 22.805,43 ха (Сл. 2). На тај начин, многе јединствене просторне целине Шар-планине остале су ван законске заштите. Претежно су задржане границе зона са режимом заштите I степена из *Студије заштите*, које су редуковане значајније у просторним целинама Русеница и Клисура, а мање у просторним целинама Љуботен (на југозападу) и Попово прасе – Ошљак – Голем бор – Букоасат (на истоку и југоистоку). У односу на *Студију заштите*, зона са режимом заштите II степена редукована је око просторних целина под I степеном заштите Попово прасе – Ошљак –

Голем бор – Букоасат (западно и јужно) и Русенице. На територији општине Штрпце изостављена је просторна целина Градиште под режимом заштите I степена, северно од туристичког центра Брезовица.

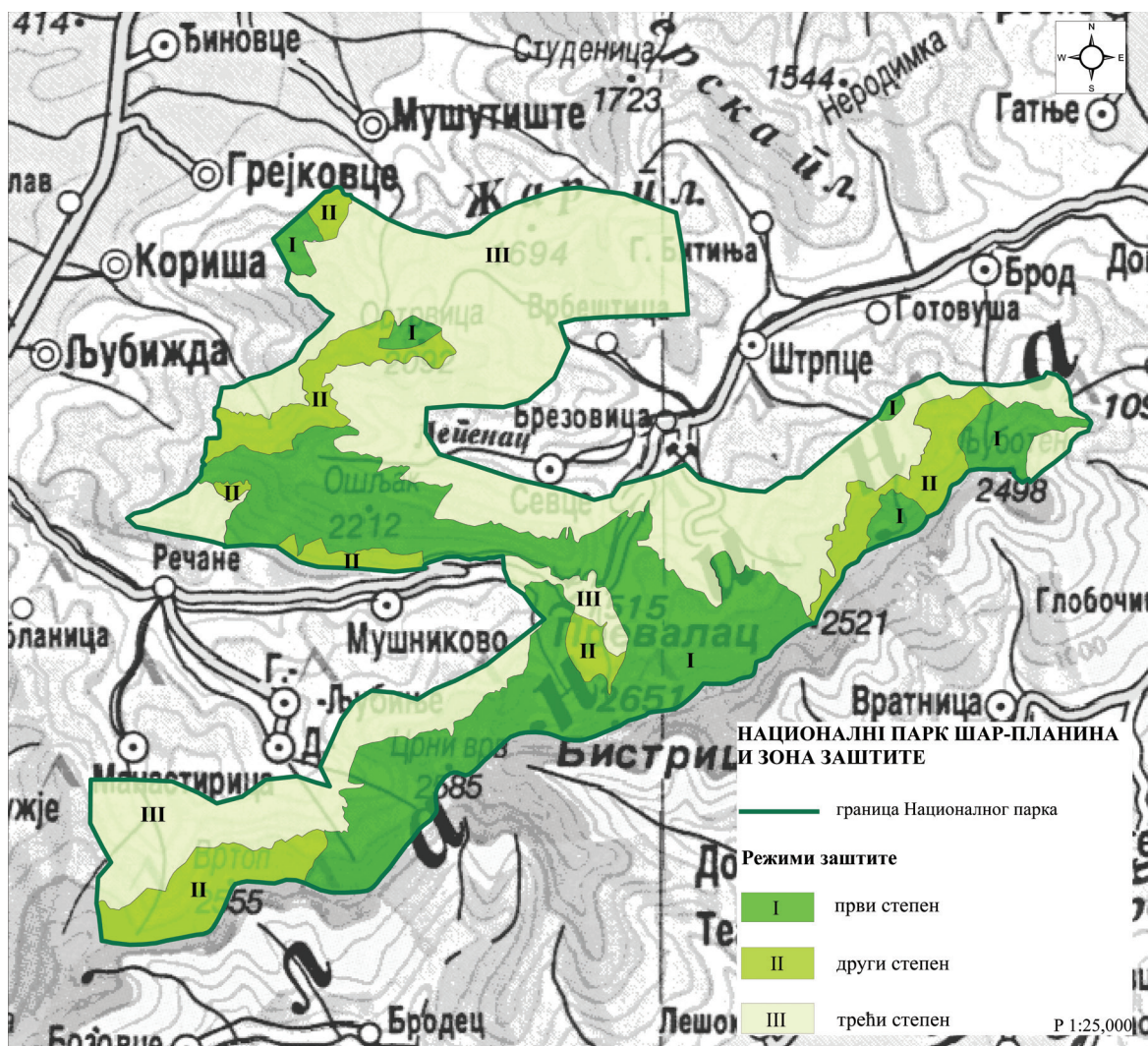
Законом о Националном парку „Шар-планина“, који је донела Скупштина Косова 2012. год., утврђен је обухват заштићеног подручја на површини од 53.470 ха који је ближи Студији заштите из 2006. године. Обухваћене су скоро све предвиђене зоне са режимом заштите I и II степена, изузев око клисуре Врбничке реке, а редукован је обухват зоне са режимом заштите III степена. Овим законом прописано је да ће се границе зона заштите I-III и заштитна зона утврдити просторним планом за Национални парк, док ће се активности и акције на његовој заштити утврдити планом управљања.

ЗОНИРАЊЕ У СТРАТЕШКОМ ПЛАНСКОМ ОСНОВУ СРБИЈЕ ЗА ЗАШТИЋЕНА ПОДРУЧЈА НА ПРИМЕРУ НАЦИОНАЛНОГ ПАРКА „ШАР-ПЛАНИНА“

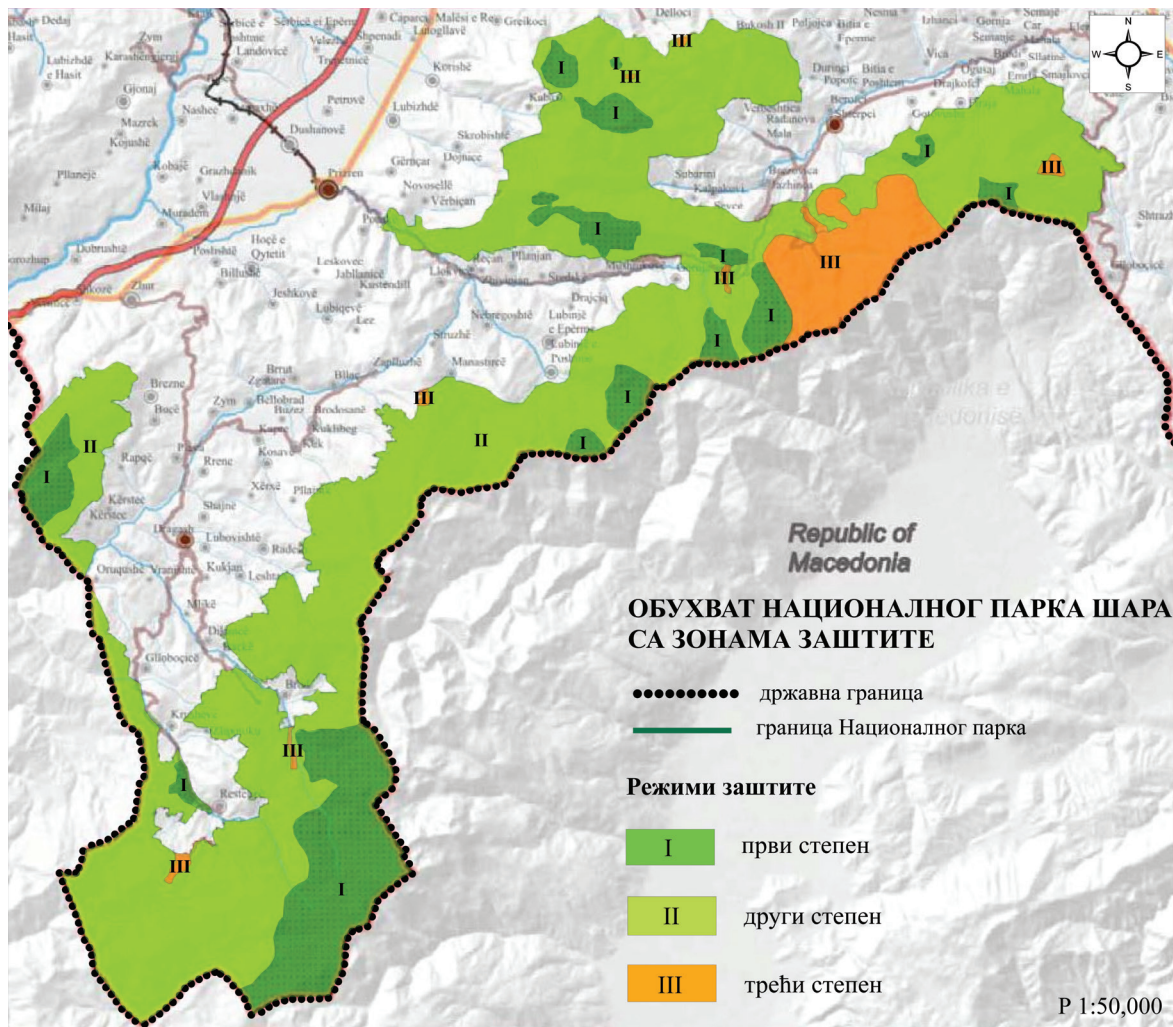
Просторним планом Републике Србије (1996, 2010, даље: ППРС) постављен је плански основ за координацију стратешког планирања, нарочито секторског планирања (заштите природе, туризма и др.) са просторним

планирањем. Поређењем планских решења ППРС-а за заштиту природе и развој туризма уочава се да примарне туристичке дестинације обухватају најзначајнија ЗП-а проглашена и предвиђена за заштиту и њихово функционално окружење. У ППРС-у утврђене су примарне туристичке дестинације са целогодишњом туристичком понудом, међу којима је и Шар-планина. На основу овог кровног планског документа доносе се просторни планови подручја посебне намене који представљају кључни стратешки плански основ за заштиту и одрживи развој ЗП-а и примарних туристичких дестинација са њиховим непосредним или функционалним окружењем.

У Просторном плану Косова (2010) заштита природних и других вредности је релативно детаљно обрађена, док је развој туризма дат фрагментарно, маргинализовано и просторно неодређено. Према Закону о просторном планирању Косова (2013), за национални парк и друге специјалне зоне доноси се просторни план за специјалне зоне. Просторним планом Националног парка „Шар-планина“ (National Park „Sharri“ – Spatial Plan, 2013, даље: ПНП „Шара“) утврђене су зоне са тростепеним режимом заштите: I степен – режим строге заштите, II степен – режим активног управљања, III степен – режим одрживог коришћења (Сл. 3). Заштитна зона око НП-а, односно зона

Сл. 2 Законом утврђен обухват Националног парка „Шар-планина“ и зона заштите

Сл. 3 Зоне заштите у ППНП „Шара“

међусобног утицаја, помиње се у тексту, али није назначена на картама планског документа.

У зонирању ППНП-а „Шара“ уочавају се следећа одступања од стручне заснованости предложених зона у односу на *Студију заштите* из 2006. године:

- зоне са режимом заштите I степена - изостављене су (Јелак, цирк Ливадичког језера, клисура Врбничке реке и Градиште), или је значајно редукован обухват ових зона (Љуботен, Средишњи део шарског гребена, Попово прасе – Ошљак – Голем бор – Букоасат, цирк Коритника) у односу на *Студију заштите*;
- зоне са режимом заштите II степена - доминирају у ППНП-у „Шара“ и знатно су проширене у односу на обухват из *Студије заштите*, мањим делом на рачун зона у I степену, а већим делом на рачун зона у III степену;
- зоне са режимом заштите III степена - потпуно су некомпатибилне са зонама тог степена заштите из *Студије заштите*. У ППНП-у „Шара“ утврђена је једна велика и неколико малих зона са режимом заштите III степена. Издвајање 3.364 ха подручја Националног парка у општини Штрпце као зоне у III степену заштите није резултат научног и стручног поступка, већ политичке одлуке (Одлука бр. 02/2013 од 25. јануара 2015. Међуминистарског управног одбора Владе

Косова), којом је зона у III степену заштите дозвољена за туристички развој и утврђена као предмет тендера за концесију. Према *Студији заштите*, на овом простору су идентификоване просторне целине за I степен заштите: цирк Ливадичког језера и у средишњем делу шарског гребена – борова шума мунике, западно од центра „Молика“, Штрбачко и Јажиначко језеро, као и зона у II степену заштите.

У пракси просторног планирања је уобичајено да зона у II степену заштите окружује природне вредности у I степену заштите, а да зоне у III степену окружују зоне у II степену заштите, што овде није случај. Највећа планирана зона у III степену заштите (општина Штрпце) у ППНП-у „Шара“ практично је идентична концесионом подручју (иако је већа за 406 ха). То значи да је одређена у интересу корисника концесије као простор са изразитим погодностима за алпско скијалиште и летњу рекреацију, уз стављање природних вредности у други план. Вероватно је слична ситуација са осталим малим зонама у овом режиму заштите, које могу бити улази у скијалишта.

ППНП „Шара“ и *Развојни пројекат ризорта Брезовица (Brezovica Resort Development Plan, 2015, даље: БРДП)* су међусобно повезани плански документи по основу концесионог подручја за развој туризма. У БРДП-у отварају се следећа питања од директног и индиректног значаја за ово истраживање:

- давање страном инвеститорском конзорцијуму (са готово неограниченим правима коришћења) у концесију на 99 година најосетљивијег планинског дела Националног парка (који би требало да је највећим делом у режимима заштите којима се забрањује или веома ограничава изградња објеката) представља практично трајно отуђење дела заштићеног подручја (на територији општине Штрпце и добара у власништву општине Штрпце и Републике Србије) и ризик за очување природе и природних вредности Националног парка, као и за развој локалне заједнице;
- јасно је изражен интерес корисника концесије да добије на располагање велики планински простор са изузетним условима за велико алпско скијалиште и да располаже великим простором ван алпских скијалишта за реализацију недовољно дефинисаног програма летње и зимске рекреације у простору и/или других намена. Како шири обухват планираног скијалишта и супраструктуре ризорта Брезовица (1-3 фаза) не прелази 1.000 ха, поставља се питање зашто се у концесију даје још 2.364 ха. Нордијске и друге зимске стазе, као и још бројније летње пешачке, бицикличке, јахачке и друге стазе, видиковци, пунктови и полигони авантура и др. не морају да буду обухваћени концесијом, већ пре треба да представљају атракције Националног парка, чија управа би их уређивала и контролисала њихову употребу у функцији рекреације и презентације природних добара, уз учешће становника општине Штрпце. Другим речима, остављена је отворена могућност да корисник концесије на концесионом простору, после реализације 3 фазе, даље шири ризорт и скијалиште, односно да подиже нови ризорт и друге садржаје на најосетљивијем делу Националног парка „Шар-планина“ (Дабих, Максин, 2015).

Резултати анализе законског и планског основа за подручје Националног парка „Шар–планина“ указују на следеће:

- највреднији делови Националног парка (зоне I и II степена заштите из *Студије заштите*) су свесно изостављени или запостављени;
- планирани развој туризма не омогућава очување и унапређење заштите природних вредности, одрживи развој туризма у и око заштићеног подручја, и не обезбеђује одрживи развој локалних заједница (нарочито у општини Штрпце);
- за остваривање заштите и одрживог развоја Националног парка, било би неопходно преиспитати донете законе о националним парковима, урадити нови просторни план подручја посебне намене за ЗП-е и примарну туристичку дестинацију, и успоставити адекватне институционално-организационе аранжмане за управљање овим ЗП-ем и развојем примарне туристичке дестинације Шар-планина.

Добијени резултати потврђују да *Студија заштите* из 2006. год. представља најрелевантнији документ за зонирање простора у и око Националног парка. Полазиште за будуће преиспитивање и измене законског и планског основа требало би да буду зоне са режимом заштите I и II степена идентификоване у *Студији заштите*.

Зона са режимом заштите III степена из *Студије заштите* требало би да буде диференцирана на зоне заштите са контролисаним и ограниченим одрживим развојем у Националном парку и на транзиционо подручје – заштитну зону око Националног парка предвиђену за одрживи развој насеља, туризма и активности комплементарних циљевима управљања ЗП-ем.

ЗАКЉУЧАК

Флексибилност законског основа у погледу режима заштите у ЗП-у (*Закон о заштити природе*) и зонирања националног парка (*Закон о националном парку*), омогућава да се у стратешком планском основу (просторном и секторском) оствари баланс између заштите природних вредности и одрживог развоја прилагођен сваком ЗП-у. Резултати истраживања упућују да би студија заштите припремљена од стране надлежне службе заштите природе требало да буде полазни основ за израду просторних планова подручја посебне намене и планова управљања ЗП-има, као што је основ за израду акта о проглашењу заштите, то јест *Закон о националним парковима*. То истовремено подразумева да би припрему студија заштите требало усклађивати са процесом просторног планирања за подручје ЗП-а, нарочито за зоне са режимом заштите II и III степена и транзициону зону око ЗП-а, то јест за његово непосредно окружење. На то упућују и искуства у изради просторних планова подручја посебне намене за националне паркове Копоник и Ђердап и друга заштићена подручја у Србији. Међутим, флексибилност законског основа може у појединим случајевима да буде искоришћена за манипулације доносиоца одлука у корист инвеститора, као у анализираном планском основу за Национални парк „Шар-планина“.

У *Закон о заштити природе* требало би вратити заштитну зону око ЗП-а из претходног законског основа у Србији са новом функцијом транзиционог подручја. У свету се улога заштитне зоне мењала у последњих четрдесет година. Садашња улога јој је да минимизира сваки негативан и екстерни ефекат људских активности, пре свега из транзиционе зоне и ширег окружења на ЗП-а, у првом реду на централну зону, а да истовремено омогући контролисано задовољавање социоекономских потреба локалног становништва (Ebregt, De Greve, 2000). Друга функција је да омогући очување и унапређење карактера типова предела и формирање еколошких веза ЗП-а са окружењем и другим ЗП-има.

Интегрисано зонирање режима заштите ЗП-а и намена у простору неопходно је применити у утврђивању обухвата и граница ЗП-а, зона заштите у ЗП-у и транзиционе зоне око ЗП-а. Зоне за одрживи развој неопходно је идентификовати у зони са режимом заштите III степена и у транзиционој зони око ЗП-а. У нашој пракси стратешког планирања неопходно је започети са идентификацијом еколошких коридора, станишта заштићених врста и карактера предела у ЗП-има, њиховом окружењу и између појединих ЗП-а. То би

допринело ostvarivanju integrisanog zoniранја заштите и намена у простору ЗП-а и његовог окружења у процесу просторног и секторског планирања – студије заштите и плана управљања ЗП-ом.

За ефикасније управљање већим ЗП-има са више комплементарних дугорочних циљева управљања – као што су национални парк, парк природе, специјални резервати природе и предели изузетних одлика у Србији – требало би успоставити диференцијацију простора на више зона са различитим категоријама из ИУЦН класификације. У смерницима ИУЦН за примену категорија управљања ЗП-има издвајамо следеће препоруке од значаја за зонирање (Dudley, 2006):

- рестриктивније категорије управљања нису увек ефикасније – за велика ЗП-а мање рестриктивне категорије (V–VI) могу да буду ефикасније и ефективније за очување еколошког статуса од рестриктивних категорија (I–IV);
- ИУЦН категорије би требало користити као инструмент управљања у простору ЗП-а – на једном ЗП-у може да се успостави више зона са различитим циљевима и категоријама управљања усклађеним са основним циљем заштите подручја, с тим да те категорије могу да се адаптирају према процени ефеката на еколошки статус целог подручја;
- требало би узимати у обзир и социјалне користи од примене више категорија управљања на ЗП-у – диверзификацијом категорија управљања постиже се боља перцепција ЗП-а у јавности и већа социјална прихватљивост за локално становништво;
- требало би пратити и узети у обзир ефективност управљања за различите ИУЦН категорије – прописивање рестриктивнијих категорија (I–III) које се недовољно спроводе имаће мање утицаја на ostvarivanje планиране заштите, од мање рестриктивних категорија (V–VI) којима се ефикасно управља.

ИУЦН се залаже да се на најмање 75% површине ЗП-а примењују категорије управљања које испуњавају основни циљ заштите тог подручја (ibid.). То је од посебног значаја ако се има у виду да, према *Закону о националним парковима* из 2015. год., просторни обухват зона са режимом заштите III степена доминира на преко 50% површине (од 52 до 94%) у свим националним парковима Србије, уместо највише до 25% површине ЗП-а.

ЛИТЕРАТУРА

- Brezovica Resort Development Plan, *Process Overview* (2015) MDP, CDA, Egis, ADL et CS, (<http://www.brezovicaresort.com>, приступљено 21.01.2016)
- Bennett, G., Mulongoy, K. (2006) *Review of experience with ecological networks, corridors and buffer zones*, Report 23, Montreal, Secretariat of CBD
- Brown, K. (2003) *Integrating conservation and development: a case of institutional misfit*, *Frontiers in Ecology Environment* 1(9), pp. 479–487.
- Dabić, D., Maksin, M. (2015) *Prethodna planska dokumenta razvoja turizma na Šarplanini i mišljenje o Razvojnog projektu rizorta Brezovica*, Beograd, IAUS (nepublikovan materijal)
- Dudly, N. (ed.) (2008) *Guidelines for Applying Protected Area Management Categories, Best Practice Protected Area Guidelines Series*, IUCN, 21, CBD Technical Series, p. 23

- Dujin, A., Maresca, B., Mordert, X., Picard, R. (2008) *La valeur économique et sociale des espaces naturels protégés*, *Cahier de recherche*, 247, Paris, CREDOC (<http://www.credoc.fr/pdf/Rech/C247.pdf>, приступљено 2.6.2016)
- Ebregt, A., De Greve, P. (2000) *Buffer Zones and Their Management: Policy and Best Practices for terrestrial ecosystems in developing countries*, Theme Studies Series 5, Wageningen, the Netherlands, National Reference Centre for Nature Management, International Agricultural Centre
- European Environment Agency (2012) *Protected areas in Europe - an overview*, Report 5, Copenhagen
- Gaston, K. J., Jackson, S. F., Nagy, A., Cantú-Salazar, L., Johnson, M. (2008) *Protected Areas in Europe: principle and Practice*, *Annals of the New York Academy of Sciences* 1334, pp. 97–119.
- Gurung, H. B. (2010) *Trends in Protected Areas, Gold Coast, Australia*, CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd.
- Hansen, A. J., De Fries, R. (2007) *Ecological Mechanisms Linking Protected Areas to Surrounding Lands*, *Ecological Applications* 17(4), pp. 974–988.
- Law on nature conservation (2005) Kosovo, Law No. 02/L-18, (http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2005_02-L18_en.pdf, приступљено 21.01.2016)
- Law on spatial planning (2013) Kosovo, Law No. 04/L-174, (<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Law on spatial planning.pdf>, приступљено 21.01.2016)
- Law on National Park "Sharri" (2012) Kosovo, Law No. 04/L-087, (<http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/Law on National Park-Sharri.pdf>, приступљено 21.01.2016)
- Maksin, M., Milijić, S., Krunic, N., Ristić, V. (2014) *Spatial and sectoral planning support to sustainable territorial and tourism development of protected mountain areas in Serbia*, *SPATIUM International Review* 32, pp. 15–21.
- National Park "Sharri" - Spatial Plan (2013) Prishtina, MESP/KEPA - Institute for Spatial Planning, (http://mmp-hks.org/repository/docs/2_070813_PHPK_Sharri_ang_459845.pdf, приступљено 21.01.2016)
- Naughton-Treves, L., Holland, M. B., Brandon, K. (2005) *The Role of Protected Areas in Conserving Biodiversity and Sustaining Local Livelihoods*, *Annual Review of Environmental Resources* 30, pp. 219–252.
- Possingham, H. P., Wilson, K. A., Aldeman, S. J., Vynne, C. H. (2007) *Protected areas goals, limitations, and design*, in: Groom, M. J., Meffe, G. K., Carroll, C. R. (eds.) *Principles of conservation biology*, Sunderland, Massachusetts, Sinauer Associates, pp. 509–551.
- Ristić, V. (2016) *Pristup vrednovanju i izboru terena za održivu izgradnju na zaštićenim područjima na primeru Šar-planine*, doktorska disertacija, Beograd, Fakultet za primenjenu ekologiju „Futura“, Univerzitet „Singidunum“
- Sandwith, T., Lockwood, M. (2006) *Linking the Landscape*, in: Lockwood, M., Worboys, G. (eds.) *Managing Protected Areas: A Global Guide*, London, Earthscan
- Studija zaštite Nacionalni park „Šar-planina“ (2006) Zavod za zaštitu prirode Srbije knj. 1 и 2, Beograd
- Spatial Plan of Kosovo - Spatial development strategy 2010-2020+ (2010.), Government of Kosovo, (http://mmp-hks-gov.net/repository/docs/Spatial_Plan_of_Kosova_2010_2020.pdf, приступљено 21.01.2016)
- Tschanz, L., Taton, T., Brun, J. (2013) *Socio-Ecological Systems: towards a global approach of biodiversity observation in a Regional natural park of alpine territory*, in: *5th Symposium for Research in Protected Areas*, Conference Proceedings, pp. 765–768.
- UNEP (2014) *Protected Planet Report 2014*, UNEP -WCMC (<http://www.unep-wcmc.org>, приступљено 12.4.2016)
- Uredba o režimima zaštite (2012), Službeni glasnik RS, 31.
- Zakon o nacionalnim parkovima (1993), Službeni glasnik RS, 39/93, 44/93, 53/93, 67/93, 48/94.
- Zakon o nacionalnim parkovima (2015), Službeni glasnik RS, 84.
- Zakon o zaštiti prirode (2009, 2010, 2016), Službeni glasnik RS, 36, 88, 91, 14.
- Zakon o Prostornom planu Republike Srbije (1996), Službeni glasnik RS, 13.
- Zakon o Prostornom planu Republike Srbije od 2010. do 2020. godine (2010), Službeni glasnik RS, 88.

IZVORI ILUSTRACIJA

- Сл. 1 Карта режима заштите, *Студија заштите – Национални парк „Шар-планина“*, 2006, Завод за заштиту природе Србије, књига 2.
- Сл. 2 *Закон о националним парковима*, 2015, Службени гласник РС, бр. 84.
- Сл. 3 Zoning map according to protection scale, *National Park "Sharri" – Spatial Plan*, 2013, MESP/KEPA – Institute for Spatial Planning, pp. 102.